DEMOKRATIJOS SKATINIMAS IR RINKIMŲ STEBĖJIMAS

Šioje faktų suvestinėje paaiškinama, kaip Europos Parlamentas prisideda prie ES paramos demokratijai visame pasaulyje, be kita ko, stebėdamas rinkimus, stiprindamas parlamentinius gebėjimus, tarpininkaudamas, palaikydamas dialogą, remdamas žmogaus teisių gynėjus ir bendradarbiaudamas su parlamentais partneriais. Joje taip pat apibrėžiama ES politikos sistema, finansinės priemonės ir išorės veiksmų priemonės, kuriomis grindžiama ši parama demokratijai. Galiausiai joje aprašomas Europos Parlamento vaidmuo šioje srityje.

TEISINIS PAGRINDAS

— Europos Sąjungos sutartis (ES sutartis). 2 straipsnyje nurodoma, kad ES yra grindžiama pagrindinėmis vertybėmis, įskaitant pagarbą žmogaus orumui, laisvę, demokratiją, lygybę, teisinę valstybę ir pagarbą žmogaus teisėms, o 21 straipsnyje teigiama, kad ES veiksmai tarptautinėje arenoje grindžiami šiomis vertybėmis;

— Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 205 straipsnyje nustatyta, kad ES vykdomuose savo veiksmuose tarptautinėje arenoje vadovaujasi principais, siekia tikslų ir veiksmus vykdo pagal ES sutarties V antraštinės dalies 1 skyriuje nustatytas bendrąsias nuostatas.

POLITIKOS PRINCIPAI IR PRIEMONĖS

ES požiūris į demokratiją papildo jos darbą žmogaus teisių srityje (žr. 5.4.1). Jis remiasi Visuotine žmogaus teisių deklaracija ir kitais tarptautiniais bei regioniniais žmogaus teisių, demokratinių institucijų ir rinkimų standartais. Nuo 2015 m. ES savo paramą demokratijai taip pat grindžia Darnaus vystymosi darbotvarke iki 2030 m., ypač 16-uoju tikslu dėl atskaitingų institucijų ir įtraukaus bei dalyvaujamojo sprendimų priėmimo ir 10-uoju tikslu dėl nelygybės mažinimo.

2009 m. lapkričio 17 d. Taryba priėmė išvadas dėl paramos demokratijai ES plėtojant išorės santykius, kuriose pateikta nauja paramos demokratijai strategija, grindžiama konkrečioms šalims pritaikytu požiūriu, didesniu suderinamumu ir visų suinteresuotųjų šalių dalyvavimu. Vėliau, 2011 m. Komisijos pokyčių darbotvarkėje, buvo pabrėžta, kaip svarbu remti žmogaus teises, demokratiją ir gerą valdymą įgyvendinant ES vystymosi politiką. 2012 m. ES susitarė dėl strateginės programos žmogaus teisių ir demokratijos srityje ir nuo to laiko priėmė tris jos įgyvendinimo veiksmų planus. Po 2011 m. arabų šalių sukilimų ES atnaujino savo Europos kaimynystės politiką ir patvirtino principą „parama pagal pažangą“: pagal jį parama susiejama su perėjimu prie demokratijos ir su tvirta demokratija. Toms šalims, kurios pasiryžusios imtis politinių reformų, buvo pasiūlytos skatinamosios priemonės, įskaitant glaudesnę ekonominę integraciją, didesnę finansinę pagalbą, didesnį žmonių judumą ir galimybę patekti į ES vidaus rinką.

2019 m. spalio mėn. Taryba priėmė išvadas dėl demokratijos, kuriose dar kartą patvirtinami jos 2009 m. išvadų principai, kartu nustatant naujus iššūkius, kuriuos ES turi skubiai ir visapusiškai atremti vykdydama išorės veiksmus. Jie apima:

— kenkimą demokratiniams procesams ir institucijoms,

— žemą pasitikėjimo institucijomis ir politikais lygį,

— mažėjančią demokratinę erdvę veikti pilietinei visuomenei,

— vis daugiau žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimų

— ir manipuliavimą naudojant interneto technologijas.

ES įsipareigojimas dėti daugiau demokratijos skatinimo pastangų buvo dar kartą patvirtintas trečiajame ES veiksmų plane žmogaus teisių ir demokratijos srityje, kurį Taryba patvirtino 2020 m. lapkričio mėn. Plane, kuriame nustatyti 2020–2024 m. laikotarpio prioritetai, parama demokratijai integruojama į penkias veiksmų kryptis, iš kurių viena pavadinta „Atsparios, įtraukios ir demokratinės visuomenės kūrimas“. Vėliau Taryba nusprendė pratęsti veiksmų planą iki 2027 m., kad jo trukmė būtų suderinta su daugiametės finansinės programos trukme.

Taryba savo 2012 m. išvadose „Demokratijos ir tvaraus vystymosi ištakos. ES bendradarbiavimas su pilietinės visuomenės organizacijomis išorės santykių srityje“ akcentavo pilietinės visuomenės svarbą. 2017 m. birželio 19 d. Tarybos išvadose dėl ES bendradarbiavimo su pilietine visuomene išorės santykių srityje dar kartą patvirtintas ES įsipareigojimas kurti įgalintą ir atsparią pilietinę visuomenę, nes tai yra itin svarbus gero valdymo ir teisinės valstybės rėmimo bet kurioje demokratinėje šalyje būdas.

Kai kurie ilgainiui išplėtotos ES politikos elementai yra susiję tiek su žmogaus teisėmis, tiek su demokratiniais principais. Tai apima konkrečioms šalims skirtas žmogaus teisių ir demokratijos strategijas, apibrėžiančias veiksmų prioritetus ir tikslus, kurių ES turi siekti šalyse partnerėse. Tai taip pat apima tarptautinių susitarimų nuostatas dėl žmogaus teisių ir demokratijos, pagal kurias ES gali sustabdyti prekybą ar bendradarbiavimą, jei šalis šiurkščiai pažeidžia žmogaus teises ir demokratijos principus. Dar vienas elementas – tai speciali finansavimo priemonė pilietinės visuomenės veikėjams demokratijos ir žmogaus teisių srityje remti (žr. toliau).

Rinkimų stebėjimas yra pagrindinė ES priemonė, kuria remiami demokratiniai pokyčiai ne ES šalyse, propaguojamos žmogaus teisės ir teisinė valstybė bei prisidedama prie taikos kūrimo ir konfliktų prevencijos. ES ilgalaikių rinkimų stebėjimo misijų metu vertinami įvykiai, kurie vyksta per visą rinkimų procesą. ES rinkimų stebėjimo misija dislokuojama tik tuomet, jei ją pakviečia priimančioji šalis. Ilgalaikiai rinkimų stebėtojai paprastai pradeda darbą likus dviem mėnesiams iki rinkimų pradžios ir stebi visą rinkimų procesą iki oficialių rezultatų paskelbimo ir skundų nagrinėjimo procedūros. Trumpalaikiai rinkimų stebėtojai stebi rinkimų dieną ir balsų skaičiavimą. Vyriausiasis rinkimų stebėtojas paprastai yra Europos Parlamento narys. Po rinkimų stebėjimo misijos paskelbiama galutinė ataskaita, kurioje išdėstomos išvados ir rekomendacijos: jose pateikiamos gairės dėl rinkimų reformos ir nustatoma galima būsima ES pagalba. Be rinkimų stebėjimo, ES gali šalims partnerėms teikti techninę ir materialinę paramą rinkimams, gerindama demokratinių rinkimų sąlygas, didindama valstybinių ir nevalstybinių subjektų gebėjimus ir remdama būtinas reformas visame rinkimų cikle.

2021 m. gruodžio mėn. ES ir jos valstybės narės pradėjo įgyvendinti Europos komandos iniciatyvą demokratijos srityje. Siekiant padidinti paramos demokratizacijai poveikį visame pasaulyje, Europos komandą demokratijos srityje sudaro trys ramsčiai:

moksliniai tyrimai demokratinės paramos politikos ir geriausios praktikos klausimais, Europos komandos demokratijos srityje tinklas (pasauliniu lygmeniu) ir teikiamos ekspertinės žinios apie paramą demokratijai šalies lygmeniu.

ES ir jos valstybės narės taip pat dalyvauja daugiašaliuose forumuose, pavyzdžiui, Jungtinėse Tautose, Europos Taryboje ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijoje (ESBO), kuriuose propaguoja ir gina demokratiją.

FINANSAVIMO PRIEMONĖS

Pagrindinės ES finansavimo priemonės demokratijai užsienyje remti yra Kaimynystės, vystomojo ir tarptautinio bendradarbiavimo priemonė (KVTBP) „Globali Europa“ ir 2021–2027 m. Pasirengimo narystei paramos priemonė (PNPP III). PNPP III padeda ES šalims kandidatėms ir potencialioms kandidatėms atitikti keliamus narystės kriterijus. Pagal KVTBP „Globali Europa“ finansuojamos geografinės programos ES nepriklausančiose šalyse, kurioms netaikoma PNPP III, taip pat pasaulinio masto teminės programos. Jos bendrieji tikslai – stiprinti, remti ir skatinti demokratiją, teisinę valstybę ir pagarbą žmogaus teisėms. Žmogaus teisių ir demokratijos teminėje programoje daugiausia dėmesio skiriama pilietinės visuomenės organizacijoms, demokratijai ir žmogaus teisių gynėjams. Jos biudžetas siekia apie 1,5 mlrd. EUR ir ji vykdoma nepriklausomai nuo šalių partnerių vyriausybių sutikimo. Pagal šią programą taip pat finansuojamos ES rinkimų stebėjimo misijos ir papildomi su rinkimais susiję veiksmai, taip pat bendradarbiavimas su pagrindiniais tarptautiniais partneriais demokratijos ir žmogaus teisių srityje.

2013 m. buvo įsteigtas Europos demokratijos fondas. Nepriklausomo privatinės teisės pagrindu veikiančio fondo tikslas – remti demokratinių pokyčių siekiančius politinius ir pilietinės visuomenės veikėjus, greitai, lanksčiai ir nebiurokratiškai teikiant specialiai pritaikytą finansinę pagalbą ir dėmesį sutelkiant į ES rytines ir pietines kaimynines šalis. Jo valdybą sudaro ES valstybių narių ir institucijų atstovai, įskaitant daugiausia devynis Europos Parlamento narius, taip pat kiti ekspertai.

EUROPOS PARLAMENTO VAIDMUO

Europos Parlamentas – vienintelė ES piliečių tiesiogiai renkama ES institucija – yra tvirtai įsipareigojęs remti tvarią demokratiją visame pasaulyje. Šį įsipareigojimą jis pabrėžė daugelyje rezoliucijų. Parlamentas kasmet priima rezoliuciją dėl žmogaus teisių ir demokratijos pasaulyje ir ES politikos šioje srityje, kurioje analizuojami pagrindiniai ES požiūrio į paramą demokratijai iššūkiai ir laimėjimai ir pateikiamos rekomendacijos ateičiai. 2023 m. lapkričio 9 d. Parlamentas priėmė rekomendaciją „Dalyvavimo teisės stiprinimas: rinkimų procesų legitimumas ir atsparumas neliberaliose politinėse sistemose ir autoritariniuose režimuose“.

Parlamentas taip pat parengė įvairių priemonių, kad galėtų tiesiogiai prisidėti prie paramos demokratijai visame pasaulyje. Jis nuolat dalyvauja rinkimų stebėjimo veikloje, dirba nacionalinių rinkimų procesų teisėtumo stiprinimo ir visuomenės pasitikėjimo rinkimų bei žmogaus teisių apsaugos didinimo srityse. Kasmet Parlamentas siunčia kelias parlamentines delegacijas į ne ES šalis stebėti rinkimų ar referendumų. Parlamentas gali nuspręsti siųsti tokias EP narių delegacijas su sąlyga, kad rinkimai rengiami nacionaliniu lygmeniu, nacionalinės institucijos kviečia ES arba Europos

Parlamento atstovus ir kad toje šalyje veikia ilgalaikė misija. Parlamento delegacijos yra visada įtraukiamos į ES rinkimų stebėjimo misijas arba Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuro rengiamas ilgalaikes misijas. Su Europos Parlamentu konsultuojamasi dėl ES rinkimų stebėjimo misijų nustatymo, planavimo ir tolesnių veiksmų.

Vadovaudamasis visapusišku požiūriu į paramą demokratijai, Parlamentas sieja rinkimų stebėjimą su papildoma veikla, tokia kaip priešrinkiminiai veiksmai ir porinkiminis pažangos stebėjimas, veiksmai žmogaus teisių srityje ir parlamento darbą remiančios iniciatyvos. Ypatingas dėmesys skiriamas plėtros šalims ir Europos kaimynystei. Europos Parlamentas teikia pagalbą už ES ribų esantiems parlamentams jų institucinių pajėgumų stiprinimo srityje, rengdamas ne ES šalių parlamentų nariams ir pareigūnams skirtas konferencijas ir seminarus, bendras mokymo programas ir pažintinius vizitus, taip pat teikdamas stipendijas jų darbuotojams. Jis padeda šalių partnerių parlamentams integruoti žmogaus teisių aspektą į teisės aktus ir užmegzti ryšius su pilietine visuomene. Parlamentas padeda stiprinti demokratinių permainų nešėjų, įskaitant žmogaus teisių gynėjus, gebėjimus ir skatina žiniasklaidos laisvę bei nepriklausomą žurnalistiką. Parlamento Sacharovo premija už minties laisvę ir Sacharovo premijos laureatų bendruomenės veikla yra integruotos į šį požiūrį.

Parlamento moterų įgalėjimo programa skirta teisės aktų leidėjoms moterims tiek profesiniu, tiek asmeniniu požiūriu. Parama pagal šią programą daugiausia teikiama moterims iš tų šalių ir regionų, kuriuos Parlamento demokratijos grupė laiko prioritetiniais. Parlamentas taip pat teikia paramą ir ekspertines žinias tarpininkavimo ir dialogo srityje, su parlamentais partneriais vykdydamas tikslinę veiklą ir organizuodamas tarptautinius renginius, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama tarpininkavimui ir konfliktų prevencijai. Jean Monnet dialogas taikos ir demokratijos klausimais yra Parlamento sukurta tarpininkavimo priemonė, skirta politiniams lyderiams suburti, kad būtų skatinama partijų tarpusavio komunikacija ir sutarimo siekimas. Jaunųjų politinių lyderių programa – tai viena iš pavyzdinių iniciatyvų, kuria siekiama skatinti būsimų lyderių iš ne ES šalių dialogą ir tarpusavio supratimą ir taip prisidėti prie pasitikėjimo stiprinimo ir taikos kūrimo. 2019 m. kovo mėn. priimtoje Parlamento rezoliucijoje dėl ES pajėgumų konfliktų prevencijos ir tarpininkavimo srityje stiprinimo pripažįstama tarpininkavimo ir dialogo procesų svarba ir Parlamento vaidmuo šiuose procesuose.

Paramos demokratijai ir rinkimų koordinavimo grupė teikia politines gaires įvairiai Parlamento veiklai. Šią grupę sudaro 16 Parlamento narių ir jai bendrai pirmininkauja Parlamento Užsienio reikalų komiteto ir Vystymosi komiteto pirmininkai. Paramos demokratijai ir rinkimų koordinavimo grupė priima sprendimus dėl Europos Parlamento rinkimų stebėjimo misijų ir tvirtina kitos veiklos metinę darbo programą. 2025 m. Paramos demokratijai ir rinkimų koordinavimo grupė priėmė sprendimą dėl penkių prioritetinių šalių ir regionų (Ukrainos, Moldovos, Armėnijos, Vakarų Balkanų regiono ir Panafrikos Parlamento), daugiausia dėmesio skiriant šioms teminėms sritims: priešrinkiminė ir porinkiminė veikla; parlamentinis tarpininkavimas ir dialogas; veiksmai žmogaus teisių srityje, įskaitant Sacharovo premijos bendruomenę ir stipendiją; parlamentai ir demokratinės inovacijos. 2026 m. kovo mėn. Paramos demokratijai ir rinkimų koordinavimo grupė surengė aukšto lygio konferenciją „Paramos demokratijai ateitis“, kurioje daugiausia dėmesio skirta dabartiniams prioritetams,

pavyzdžiui, paramos demokratijai finansavimui, demokratiniam atsparumui ir atsakui į dezinformaciją bei autoritarinę įtaką.

Parlamentas taip pat prisideda prie visuotinio parlamentinio bendradarbiavimo, nes turi stebėtojo statusą Tarpparlamentinėje sąjungoje, kuri vienija viso pasaulio parlamentus.

Šią faktų suvestinę parengė Europos Parlamento Išorės politikos analizės ir paramos skyrius. Daugiau informacijos šia tema rasite Paramos demokratijai ir rinkimų koordinavimo grupės svetainėje.

Adrián ROMERO AVELLO
04/2026